

Pleidooi: Didactiek voor Beroepsonderwijs

Notitie in het kader van NRO-discussie Vakdidactisch onderzoek

Netwerk lectoren, practoren en hoogleraren Beroepsonderwijs
Auteurs Ellen Klatter & Marcel van der Klink (feb 2021)

1. Inleiding

In 2018 heeft NRO een notitie geschreven over de positie van het vakdidactisch onderzoek in Nederland met aanbevelingen voor het (vak)didactisch onderzoek (Ulrich & Huiskamp, 2018). Vervolgens heeft een werkgroep van onderzoekers onder auspiciën van NRO een position paper en eerste lijnen van vervolgacties geschetst waaronder het ontwikkelen van een onderzoeksagenda en verdere netwerkvorming NRO (sept 2019). Het bleek lastig de visie en positie van het beroepsonderwijs hierin te verwerken, vanwege te grote verschillen met (vak)didactisch onderzoek in het funderend onderwijs (Alfa, Bèta en Gamma). In een vervolgesprek met het landelijk Netwerk lectoren, practoren en hoogleraren Beroepsonderwijs zijn mogelijkheden verkend om in een parallel traject te werken aan versterking van didactisch onderzoek voor het beroepsonderwijs.

In voorliggende notitie exploreren we kenmerken waarop het funderend onderwijs en beroepsonderwijs overeenkomsten dan wel verschillen vertonen, en welke consequenties dit heeft voor curricula en het didactisch repertoire van docenten beroepsonderwijs. Dit mondt uit in een schets van (vak)didactische onderzoeksvragen voor het beroepsonderwijs in Nederland en een legitimering van een al dan niet separate onderzoekagenda op dit terrein¹ voor funderend onderwijs en beroepsonderwijs.

In deze notitie verstaan we onder beroepsonderwijs primair het mbo maar veel van de aspecten die de revue passeren zijn onverkort ook op het hbo van toepassing en enkele aspecten zijn ook herkenbaar in het vmbo.

2. Verschillen tussen Funderend onderwijs en Beroepsonderwijs

Beroepsgerichte didactiek houdt zich bezig met de vraag: hoe kunnen docenten hun studenten voorbereiden op het (toekomstige) beroep, rekening houdend met sociale en economische dynamiek, het collectieve, het interdisciplinaire karakter van de beroepsuitoefening en het levensloopkarakter van leer- en werkervaringen. Vanuit dit vertrekpunt werken we hieronder de verschillen verder uit.

Beroep en bedrijfsleven (context) Het beroepsonderwijs leidt op voor de beroepspraktijk. Dit impliceert dat de doelstellingen van beroepsonderwijs mede worden ingegeven door de toekomstige ontwikkelingen op de arbeidsmarkt (De Bruijn & Bakker, 2017). Curricula (vmbo), kwalificatiedossiers (mbo) en competentieprofielen voor het beroepsonderwijs (hbo) worden expliciet ontwikkeld en vastgesteld in samenwerking met het (regionale) bedrijfsleven². Werkplekleren is een belangrijk kenmerk van beroepsonderwijs met alle onvoorspelbaarheden die dat met zich meebrengt. Dat leidt in de praktijk tot regionale verschillen in leerwerkplaatsen en inkleuring van curricula. Een dergelijke betrokkenheid van het (toekomstig) beroepenveld en regionale bedrijfsleven zien we niet terug bij het curriculumontwerp in het funderend onderwijs.

Beroepsidentiteit Beroepsopleidingen hechten veel waarde aan 'echte' werkervaring van hun docenten en onderwijsprofessionals, mede vanwege hun steeds sterkere oriëntatie op en samenwerking met die beroepspraktijk bij de vormgeving van het onderwijs en bij het begeleiden van jongeren in hun beroepsidentiteit (De Bruijn, 2013; 2019). Deze socialisatiefunctie in het beroepsonderwijs betreft een wezenlijk verschil met het docentschap in het funderend onderwijs.

¹ voor de leesbaarheid hanteren we de term didactiek, met vakdidactiek daarin genest.

² voor het mbo landelijk verenigd in Samenwerkingsorganisatie Beroepsonderwijs Bedrijfsleven (SBB).

In het beroepsonderwijs fungeren docenten als rolmodel voor de beroepspraktijk waarvoor studenten worden opgeleid. Socialisatie betekent de kennismaking met, en zich leren verhouden tot de expliciete dan wel impliciete normen en waarden binnen een beroepsdomein. Docenten zijn daarin, samen met de stagebegeleiders en praktijkopleiders, de gids voor de student. Kenmerkend voor het beroepsonderwijs is dat naast docenten ook anderen betrokken zijn in de begeleiding van de student. In de BOL is er sprake van stagebegeleiders en in de BBL wordt doorgaans de begeleiding in de werksituatie verzorgd door praktijkopleiders die daarvoor zijn gekwalificeerd. Docenten vormen zo samen met de begeleiders een (extended) opleidingsteam. De rol van docenten en de begeleidingsvorm binnen het beroepsonderwijs verschilt daarmee van het funderend onderwijs.

Loopbaanleren (LOB) Juist doordat de docent beroepsonderwijs vakinhoudelijke kennis kan relateren aan diverse toepassingsmogelijkheden in het beroep, ontdekt de student dat de leerstof noodzakelijk is voor het vak en het vakmanschap dat idealiter wordt geambieerd. Door deze kennis in de context -of simulaties- van het beroep in te zetten wordt de student uitgedaagd na te denken over zijn/haar talenten, voorkeuren en waardes ten aanzien van het beroep waarvoor deze wordt opgeleid (Kuijpers & Lengelle, 2015). De ontwikkeling van het vakmanschap is zo verbonden aan het loopbaanleren van de student. We zien derhalve dat loopbaanoriëntatie en -begeleiding (LOB), waarbij het gaat om zelfsturing en agency binnen het beroepsonderwijs een meer formele plek heeft dan binnen het funderend onderwijs. De docent dient dan ook kennis te hebben van bestaande functies en de -soms dynamische- ontwikkelingen binnen die functies, die eigen zijn aan de bedrijfscultuur van die beroepspraktijk. De inhoudelijk veranderende kerntaken, werkprocessen en competenties hebben consequenties voor de onderwijsvormgeving en didactische keuzes van docenten in het beroepsonderwijs. Van groot belang is derhalve de *adaptiviteit* van docenten: de balans tussen (kunnen) volgen van ontwikkelingen in het beroep en het mee vormgeven aan die ontwikkelingen. Binnen het AVO speelt dit kenmerk in veel mindere mate.

Doelgroep Studenten in het beroepsonderwijs worden conform de landelijke doelstellingen voorbereid op een beroep, vervolgonderwijs en op het functioneren in de maatschappij (burgerschap) (www.mborraad.nl). Docenten in het beroepsonderwijs richten zich, evenals docenten in het funderend onderwijs, op het ontwikkelen van (beroeps)kennis en vaardigheden, leerstrategieën, werkhouding, persoonsontwikkeling, sociale vaardigheden, loopbaancompetenties en burgerschap. Hoewel dit in beide onderwijstypen aan de orde is, is er sprake van een andere inkleuring vanwege een grotere diversiteit in doelgroepen en leerwegen. Binnen het beroepsonderwijs is namelijk sprake van een zeer diverse groep studenten met uiteenlopende leeftijden en levensfasen, talenten, interesses en capaciteiten. Om daar passend onderwijs aan te geven kent het mbo vier verschillende niveaus (1 t/m 4) in diverse opleidingsvarianten: Beroepsopleidende Leerweg (BOL) waar het onderwijs voornamelijk op de school wordt gevolgd, of opleidingen die hoofdzakelijk in een werksituatie plaatsvinden, de Beroepsbegeleidende Leerweg (BBL) (Klatter & van der Meer, 2019).

De laatste jaren zien we dat het aandeel volwassen deelnemers toeneemt. Het beroepsonderwijs, verzorgd door het mbo en hbo, wordt steeds meer beschouwd als een belangrijke actor in het domein van een leven lang ontwikkelen (LLO) en vraagt van het beroepsonderwijs om flexibilisering van bestaande leerwegen en continue ontwikkeling van competentieontwikkeling en daarvan afgeleid aanpaste leerdoelen en leerwegen. De context van het beroepsonderwijs is als zodanig veel meer in beweging dan de context van funderend onderwijs. Momenteel zijn dan ook diverse experimenten gestart ter verbetering van de kwaliteit, toegankelijkheid en de doelmatigheid van het beroepsonderwijs, waaronder: gecombineerde leerwegen bol-bbl, cross-over kwalificaties, doorlopende leerlijnen vo-mbo, ruimte voor de regio, of pilot mbo-certificaten. (<https://onderwijsenexaminering.nl/onderwijs/experimentregelingen/>)

Vakinhoud volgt innovatie (content) Docenten in het beroepsonderwijs moeten zich verhouden tot de complexiteit en onvoorspelbaarheid van de beroepspraktijk, nu en in de toekomst. Hiermee onderscheidt het beroepsonderwijs zich met name van de didactiek in het funderend onderwijs. Docenten in het beroepsonderwijs dienen onderdeel te zijn van de context van het toekomstige beroep en deze kennis te verbinden met die van de student. Omdat de beroepspraktijk voortdurend in ontwikkeling is, vraagt dit meer dan in het funderend onderwijs om een beroepshouding (mindset) van de docent waarin een leven lang leren en ontwikkelen centraal staat ten gunste van up-to-date kennis over -innovatie in- de sector (MBO Raad, 2015).

Zowel in het funderend onderwijs als in het beroepsonderwijs is van belang dat docenten blijven met de ontwikkelingen in hun vak; dit verschilt echter qua inhoud en reikwijdte. In het funderend onderwijs gaat het om het bijhouden van de ontwikkelingen in het schoolvak (of in een inhoudelijk domein), terwijl het in het beroepsonderwijs draait om participeren in het complexe beroepsdomein (bijv. het vak voeding & gezondheid kent verschillende betekenissen en invulling in verschillende domeinen, zoals gezondheidszorg of horeca). Zowel de aard van de kennis, als de kanalen waarlangs de kennisvergarig plaatsvindt, vertonen verschillen met die van het funderend onderwijs. Docenten in het beroepsonderwijs dienen deze complexe, veelal instellingsgrenzen overschrijdende ontwerp-vraagstukken, te vertalen naar de context waarin multidisciplinair leren samenvalt met de inhoud van het competentie- c.q. kwalificatieprofiel..

Didactiek Conform het conceptuele Bloemmodel (Vereniging Hogescholen, 2012; Aalsma, Van den Berg, & De Bruijn, 2014; Klatter, Visser, Theeuwes, Wassenaar & van Veen, 2020) vormt de combinatie van een aantal van bovenstaande dimensies de basis voor didactische keuzes van docenten in het beroepsonderwijs. De benoemde dimensies (content, context, doelgroep en beroepsidentiteit) vormen een samenspel in de overwegingen van een docent om een passende didactiek te kiezen die per onderwijseenheid toereikend is om de door de docent gestelde doelen te bereiken. Deze keuzes worden ingegeven door de professionele identiteit van de betreffende docent; wat vindt deze persoon van waarde om uit te lichten en aandacht aan te besteden. Daarbinnen zal de docent moeten afstemmen op de doelen van de doelgroep, gezien de taak om hen als startende professionals tegemoet te treden.

De grote diversiteit aan handelingsanalyses, voorwaardelijk voor het stimuleren van beroepsgerichte vaardigheden, biedt de context van het beroepsonderwijs een platform voor een grote diversiteit aan didactische keuzes. Het didactisch ontwerpen van betekenisvol beroepsonderwijs is complexer dan binnen het funderend onderwijs. Enerzijds is de reikwijdte aan leeromgevingen groter door variaties van binnen- en buitenschool leren of hybride leeromgevingen, anderzijds is er bij het ontwerpen van leeromgevingen een diversiteit van stakeholders betrokken (Bouw, Zitter, & de Bruijn, 2019; Bouw, & Zitter, 2020). Tevens zijn er nagenoeg geen onderwijsmethoden beschikbaar. Zodoende wordt in het beroepsonderwijs een groot beroep gedaan op de ontwerp- en didactische bekwaamheden van docenten(teams).

Teamontwikkeling Meer dan vroeger moeten docenten samenwerken, dat geldt voor het funderend onderwijs én het beroepsonderwijs. Maar in het beroepsonderwijs moet het docententeam van de opleiding, zoals gezegd, ook samenwerken met stage- en praktijkbegeleiders in het beroepenveld waarvoor ze opleiden. Een team in het beroepsonderwijs wordt steeds meer een 'extended' docententeam waarin het beroepenveld een rol heeft (Nieuwenhuis, 2012). Verder zien we dat de eisen aan deze innovatie-bekwaamheid van docenten beroepsonderwijs steeds verhoogd worden om -als team- tegemoet te kunnen komen aan zowel de (technologische) ambities, de vraagstukken in het beroep, als de brede maatschappelijke opdracht van de sector (Lambriex, Van der Klink, Beusaert, Bijker & Segers, 2020).

Professionele ontwikkeling Het bijzondere van het beroepsonderwijs is tevens dat docenten vaak een dubbele professionele identiteit hebben, namelijk beroepsbeoefenaar én docent. Juist die combinatie (ook wel aangeduid als hybride docent) maakt hen betekenisvol als rolmodel voor het vakgebied waarover ze lesgeven.

Dat betekent dat veel docenten in het beroepsonderwijs pas bij hun aanstelling als docent een formele scholing voor het docentschap gaan volgen, zoals een cursus Pedagogische Didactisch Getuigschrift (PDG), Pedagogische Didactische Aantekening (PDA), Basiskwalificatie Didactische Bekwaamheid (BDB) of in sommige gevallen een tweedegraads lerarenopleiding. Een substantieel deel van de startende docenten in het beroepsonderwijs bestaat uit zogenaamde zij-instromers, en is gemiddeld ouder dan studenten die een lerarenopleiding starten voor een docentenloopbaan in het funderend onderwijs. In het funderend onderwijs is het meer gebruikelijker om voorafgaand aan de aanstelling tot docent, langduriger formele scholing voor het docentschap te volgen.

In het beroepsonderwijs is sprake van een zgn. dubbele professionele identiteit; hoe langer iemand docent is, hoe meer de identiteit verschuift naar het docentschap, al zijn er velen die met één been in de beroepspraktijk blijven en dus hybride docent blijven of er na een tijdje naar terugkeren (Onstenk & Klatter, 2020). Tot slot zien we een verschil tussen funderend onderwijs en beroepsonderwijs in de mate waarin docenten beschikken over een onderzoekende houding. Dit verschil, in het voordeel van de docent funderend onderwijs, is veelal terug te voeren naar de vooropleiding van de docent. Daarmee komen ook verschillen dan wel overeenkomsten in beeld van lerarenopleidingen funderend onderwijs en beroepsonderwijs.

3. Plaatsbepaling

Hierboven is verkend op welke domeinen verschillen bestaan tussen funderend en beroepsonderwijs. Om die reden passeerden een aantal aspecten de revue. Op deze plaats komen we tot een afronding van ons pleidooi.

Onderzoeksbevindingen over didactiek uit het funderend onderwijs zijn voor een aantal aspecten niet goed te generaliseren naar de context van het beroepsonderwijs en vice versa. Ook geldt dat kennis die is ontwikkeld voor het ene onderwijstype niet direct relevant en geschikt is voor een andere. Voor de kennisontwikkeling ten behoeve van het beroepsonderwijs zijn vraagstukken van belang die niet, of geheel anders in het funderend onderwijs aan de orde zijn.

Graag bespreken we de vraagstukken die relevant zijn voor nader onderzoek binnen het beroepsonderwijs. Daartoe nodigen we de lezer uit om belangrijke thema's voor beroepsonderwijs naar voren te brengen.

Bronnen

- Aalsma, E., Van den Berg, J., & De Bruijn, E. (2014). *Verbindend perspectief op opleiden naar vakmanschap. Expertisegebieden van docenten en praktijkopleiders in het mbo*. 's-Hertogenbosch: Expertisecentrum Beroepsonderwijs.
- Bouw, E., Zitter, I., & de Bruijn, E. (2019). Characteristics of learning environments at the boundary between school and work—A literature review. *Educational Research Review*, 26(1), 1-15.
- Bouw, E. & Zitter, I. (2020). *Verbinden van school en werk. Ontwerpafwegingen voor leeromgevingen op de grens van school en werk. Canon Beroepsonderwijs*. Den Bosch: Expertisecentrum Beroepsonderwijs.
- De Bruijn, E. (2013). Docent zijn in het middelbaar beroepsonderwijs. *TH&MA Tijdschrift voor Hoger Onderwijs & Management*, 20(2), 53-58.
- De Bruijn, E. (2019). *Leren van en voor werken: de waarde(n) van beroepsonderwijs*. Oratie. Heerlen/Utrecht: Open Universiteit Nederland/Hogeschool Utrecht.
- De Bruijn, E., & Bakker, A. (2017). The role and nature of knowledge in vocational programmes. In E. de Bruijn, S. Billett, & J. Onstenk, (Eds). *Enhancing teaching and learning in the Dutch vocational education system: Reforms enacted (pp. 157-175)*. Switzerland: Springer International Publishing AG, doi: 10.1007978-3-319-50734-7
- Klatter, E. (2015). *Professionele identiteit in perspectief. Intensieve relaties voor ijzersterk beroepsonderwijs*. Openbare Les. Rotterdam: Hogeschool Rotterdam.
- Klatter, E. & Van der Meer, M. (2019). *Een lerende instelling. Inquiry naar het professioneel kapitaal in het beroepsonderwijs*. Rotterdam: Hogeschool Rotterdam

- Klatter, E.B., Visser, K., Theeuwes, S., Wassenaar, T., & van Veen, T (2019). *Grip op Studiesucces. Adviesrapport Studiesucces*. Rotterdam: Hogeschool Rotterdam
- Kuijpers, M. & Lengelle, R. (2015). *Een loopbaan van betekenis*. Antwerpen: Maklu
- Lambriex, P., Van der Klink, M., Beusaert, S., Bijker, M. & Segers, M. (2020). When innovation in education works: stimulating teachers' innovative work behaviour. *International Journal of Training & Development*, 24(2), 118-134.
- Nieuwenhuis. A.F.M. (2012). *Levenlang leren on the roc's*. Oratie. Heerlen: Open Universiteit
- Onstenk J. & Klatter, E.B. (2020). De leraar in het beroepsonderwijs. In: Dengerink, J. Van der Meij, J. & Onstenk. J. (red.) *Leraar een professie met perspectief 2*, 26-35. Meppel: Ten Brink Uitgevers.
- Ulrich, R. & Huiskamp, S. (2018) *Naar meer impact door focus en samenwerking*. Position paper vakdidactisch onderzoek in Nederland September 2018, i.o.v. Nationaal Regieorgaan Onderwijswetenschappen (NRO). Den Haag.
- NRO (2019). *Vakdidactische onderzoeksagenda*. Opgesteld door de werkgroep Vakdidactisch onderzoek met ondersteuning van het NRO-bureau. (conceptversie okt 2020??)
- MBO Raad (2015). *Het kwalificatiedossier van de docent MBO*. (Red: Van der Meer, J.) Woerden: Mbo Raad.

Websites

<https://www.scienceguide.nl/dossiers/mbo/>

<https://www.mboraad.nl>

<https://onderwijsexamining.nl/onderwijs/experimentregelingen/>

<https://www.hogeschoolrotterdam.nl/grip-op-studiesucces-adviesrapport-studiesucces/>